

Tabl. II. Zestawienie liczbowe browarów czynnych we wszechświecie i ich produkcja roczna wyrażona w hektolitrach i wiadrach.

K r a j e	Ilość browarów	Hektolitrów	Wiader
1. Niemcy (1906/7) . . .	16 187	72 906 994	592 733 861
2. Anglia (1905/1906) . . .	5 025	57 716 427	469 234 552
3. Belgia	3 375	16 240 000	132 031 200
4. Francja (1907)	2 800	14 207 000	115 302 910
5. Austria (1906)	1 371	21 670 418	176 180 498
6. Szwecja (1905/1906) . .	1 087	3 293 019	26 772 244
7. Rosja (1905)	726	6 184 543	50 375 323
8. Król. Polskie (1906) . .	192	1 095 327	8 905 008
9. Holandia	471	2 500 000	20 325 000
10. Dania (1907)	362	2 545 874	20 717 956
11. Szwajcarya (1907) . . .	169	2 400 000	19 512 000
12. Włochy	95	304 633	2 476 666
13. Norwegia	43	420 000	3 414 600
14. Hiszpania (1907) . . .	40	282 700	2 298 351
15. Inne kraje Europy . . .	68	680 534	4 581 531
16. Stany Zjedn. Am. Półn.	1 844	64 215 673	522 073 421
17. Inne kraje Amer. Półn.	—	1 668 540	13 565 523
18. Ameryka Południowa . .	82	1 216 000	9 886 080
19. Azja	26	695 895	5 657 646
20. Australia	—	2 502 875	20 348 374
Razem	około 34 000	272 758 136	2 217 523 645

Na wyprodukowanie takiej ilości piwa należałoby zużyć jęczmienia: 63 383 187 ctr. metr. | 387 509 592 pudów
czyli 76 734 572 korcy,
z czego otrzymanoby siodu :
48 361 372 ctr. metr. | 295 669 819 pudów.
Chmielu dodano przypuszczalnie :
725 421 ctr. metr. | 4 425 068 pudów.

liczby wskazują, jaka część % składników brzezki uległa przemianom, co nazywamy stopniem przefermentowania.

Niezbędny stopień przefermentowania, aby piwo było dla zdrowia nieszkodliwe, dla piw o fermentacji górnej wynosi najmniej 25 do 30%, dla piw o fermentacji dolnej 50 do 65%.

Piwo, jak już wspominaliśmy, zyskało sobie obywatelstwo we wszechświecie, dowodem czego jest tak wielka produkcja tego napoju, mianowicie 34 000 browarów wszechświata przerabiała rocznie w latach 1905 do 1906

Tabl. III. Zestawienie liczbowe produkcji piwa w Cesarstwie Rosyjskiem: w Królestwie Polskiem:

Rok	Ilość browarów	Piwa wiader	Rok	Ilość browarów	Piwa wiader		
1905	726	50 372 323	1905	192	8 905 008		
1910	785	71 158 187	1910	195	11 752 196		
Jęczmienia zużyto:							
1905	9 140 589 pudów		1905	1 742 884 pudów			
	1 810 018 korcy			345 125 korcy			
Otrzymano siodu:							
1905	7 470 467 pudów		1905	1 341 223 pudów			
Zużyto chmielu:							
Rok	Krajo- wego	Zagrani- cznego	Razem	Rok	Krajo- wego	Zagrani- cznego	Razem
			p u d ó w				p u d ó w
1905	59 759	28 915	88 674	1905	14 784	1 858	16 642
1910	87 322	32 436	119 758	1910	20 191	1 695	21 886
Zapłacono akcyzy rubli:							
1905	11 473 600		—	1905	2 016 000		—
1912	16 665 402		—	1912	2 711 339 ¹⁾		—
Roczna produkcja materiałów surowych:							
a) Jęczmienia w całym Cesarstwie Rosyjskiem:							
1905	460 794 000 pudów			91 246 337 korcy			
b) Chmielu:							
1910	155 000 pudów			1910	40 589 pudów ²⁾		

¹⁾ W Królestwie Polskiem plantacje chmielu na 2069 morgach.

²⁾ Oczot głównego uprzedzenia nieokładnych sborow i kazonnoj prodazi pitiej. Pietrograd 1914, str. 31.

63 383 187 centnarów metrycznych, około 80 000 000 korcy jęczmienia i 725 421 ctr. m. lub 442 506 pudów chmielu, z czego otrzymano 272 758 136 hektolitrów lub 2 217 523 645 wiader piwa.

Produkcja ta rokrocznie wzrasta. Produkcja piwa Królestwa Polskiego zajmuje bardzo poważne miejsce w produkcji wszechświatowej i wzrasta stale: W 1905 r. 192 browary nasze przerobiły 1 742 884 pudów lub 345 125 korcy jęczmienia i 16 642 pudy chmielu, dając 8 905 008 wiader piwa. W pięć lat potem produkcja wzrosła do 11 752 196 wiader. Dochód skarbowy z piwa również wzrasta ogromnie, w r. 1905 Królestwo Polskie zapłaciło akcyzy z wyrobu piwa 2 016 000 rub., a w r. 1912 — 2 711 339 rub. Produkcja Królestwa Polskiego stanowi $\frac{1}{7}$ część produkcji całego Państwa Rosyjskiego. (D. n.)

Przyczynek do teorii przemian termodynamicznych.¹⁾

Napisał Leon Karasiński.

§ 1. *Elementarny przebieg odwracalny.* Wyobraźmy sobie elementarny przebieg $M M'$, odbywający się na koszt pewnej ilości ciepła dC , dostarczonego z zewnątrz. Otrzymany z zewnątrz ciepłak uważać będziemy nadal zawsze za dodatni, mamy więc $dC > 0$.

Przypuśćmy, iż kosztem tego ciepłaka otrzymaliśmy (rys. 1) przyrost $dv > 0$, przeto praca oddana na zewnątrz podczas rozpatrywanego przebiegu będzie $dII = p dv > 0$.

Chcąc tem samym ciałem czynnym skutecznie przebieg odwrrotny $M' M$ (rys. 2), należy oczywiście sprowadzić do zera wyniki pierwotnego przebiegu, to jest zwrócić ciału czynnemu przedewszystkiem oddaną na zewnątrz pracę dII . Otrzymana w ten sposób praca $-dII$ spowoduje niewątpliwie skurcz objętości właściwej $dv < 0$, oraz powrót do

pierwotnego stanu ciepłakowego M , przyczem pewna ilość dC' ciepłaka zostanie oddana na zewnątrz wzamian za otrzymaną pracę. Przebieg $M' M$ będzie odwrrotnym względem $M M'$ o ile $dC' = -dC$, wtedy bowiem wszystkie przyrosty, zjawiające się na tle dokonania przebiegu $M M'$, sprowadzone zostaną do zera podczas odwrrotnego przebiegu $M' M$.

Również pierwotnie rozpatrywany przez nas przebieg $M M'$ może uchodzić za odwrrotny względem przebiegu $M' M$, dokonanego na koszt z zewnątrz otrzymanej pracy $-dII$ i oddanego na zewnątrz ciepłaka $-dC$, to jest na koszt przyrostów $-dII$ oraz $-dC$.

Elementarny przebieg, ujawniający przyrosty dv, dp na tle przyrostów dC, dII zwiemy odwracalnym, skoro odwrrotny przebieg ujawnia przyrosty $-dv, -dp$ na tle przyrostów $-dC, -dII$, przyczem wartości powyższej wymienionych różniczek mogą być dodatnie lub ujemne.

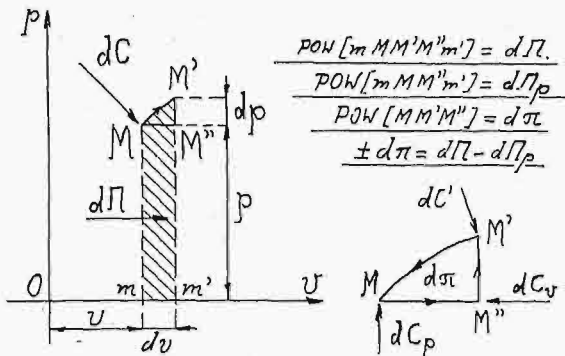
Na zasadzie ustalonego tutaj określenia możemy wypowiedzieć następujące:

§ 2. *Twierdzenie. Elementarny odwracalny przebieg jest równoważny dwóm kolejno po sobie idącym elemen-*

¹⁾ Niniejsza praca stanowi część wstępu „Kursu silników parowych“, wykładanego w Szkole Technicznej imienia H. Wawelberga i S. Rotwanda. Podana tu teoria przebiegów opracowana jest zupełnie samoistnie i zasadniczo się różni od dotychczasowych.

Zastrzegam się zgóry, iż mam tu na myśli jedynie przemiany fizyczne.

tarnym przebiegom przy stałej prężności i objętości właściwej. Weźmy pod uwagę elementarny przebieg MM' , ujawniający przyrosty dv, dp na tle przyrostów dC i $d\Pi$. Wobec odwracalności przebiegu MM' , przebieg odwrotny $M'M$ ujawni przyrosty $-dv, -dp$ na tle przyrostów $dC' = -dC$ oraz $-d\Pi$.

Rys. 1.

Rys. 2.

Prowadząc MM'' równoległe do osi objętości właściwych, otrzymamy obieg $MM''M'M$, złożony z kolejno po sobie idących przebiegów: 1) MM'' przy stałej prężności właściwej, gdzie ujawnia się przyrost dv na tle przyrostów dC_p oraz $d\Pi_p$, przy czym $d\Pi_p > 0$ dla $dv > 0$ i $d\Pi_p < 0$ przy $dv < 0$; 2) $M''M'$ przy stałej objętości właściwej, gdzie ujawniony zostaje przyrost dp na tle przyrostu dC_v ; 3) $M'M$, gdzie mamy $-dv, -dp$ na tle przyrostów $dC' = -dC$ oraz $d\Pi' = -d\Pi$. Rozpatrywany obieg jest oczywiście lewy, gdy dp i dv są jednakowych znaków, to jest gdy: $dp \cdot dv > 0$, oraz prawy, gdy znaki dp i dv są różne, to jest gdy $dp \cdot dv < 0$. Praca, oddana na zewnątrz podczas tego obiegu wyraża się polem krzywej ($MM''M'$), wartość jej oczywiście jest $d\pi = -\frac{1}{2} dp \cdot dv$. Stosując prawo Mayera do tego obiegu, mamy $dC_p + dC_v + dC' = A d\pi$, bowiem suma wszystkich dostarczonych i pobranych ilości ciepła równoważna jest pracy obiegu; stąd bezpośrednio $-dC' = dC = dC_p + dC_v - A d\pi$. Poza tem mamy $dC_p = du_p + A p dv = C_p dT_p$, oraz $dC_v = du_v = C_v dT_v$ — przeto, pomijając nieskończenie małe wyższych rzędów, mamy:

$$dC = du_p + du_v + A p dv = C_p dT_p + C_v dT_v.$$

Wobec powstania du_p, du_v li tylko na tle przyrostów dp i dv , możemy uważać wewnętrzną energię ciepłową za funkcję zmiennych p, v , pisząc $u = \phi(p, v)$; stąd mamy

$$du_p = \frac{\partial u}{\partial v} dv, \quad du_v = \frac{\partial u}{\partial p} dp \text{ oraz } du_p + du_v = du,$$

a zatem $dC = du + A p dv = C_p dT_p + C_v dT_v$.

Rozpatrując otrzymany wynik dochodzimy do następujących wniosków:

1) Dowolny odwracalny elementarny przebieg MM' ujawnia przyrosty dp, dv na tle przyrostów $d\Pi = p dv$, $dC = du + A p dv = C_p dT_p + C_v dT_v$; kolejno zaś po sobie idące przebiegi przy stałej prężności MM'' i stałej objętości właściwej $M''M'$ — ujawniają te same przyrosty dp, dv na tle przyrostów $d\Pi_p = p dv$ oraz $dC_p = du_p + A p dv = C_p dT_p$ i $dC_v = du_v = C_v dT_v$; ponieważ zaś oczywiście $d\Pi = d\Pi_p$ i $dC = dC_v + dC_p$, przeto dowolny odwracalny przebieg elementarny w zupełności zastąpić się daje kolejno po sobie idącymi przebiegami przy stałej prężności i objętości właściwych. Stąd bezpośrednio również:

2) Przebieg elementarny, ujawniający przyrosty dv, dp na tle przyrostów $d\Pi = p dv$ oraz $dC = du + A p dv = C_p dT_p + C_v dT_v$, nazywamy odwracalnym, odwrotny bowiem przebieg elementarny ujawni niewątpliwie przyrosty $-dp, -dv$ na tle przyrostów $d\Pi' = -p dv$ oraz $dC' = -dC$.

§ 3. *Odwracalne przebiegi skończone.* Przebieg skończony, złożony z nieskończonej ilości idących po sobie elementarnych przebiegów odwracalnych, nazywamy odwracalnym. Tego rodzaju przebieg $M_0 M_1$ ujawnia oczywiście skończone przyrosty $\Delta v = \Sigma dv = v_1 - v_0, \Delta p = \Sigma dp = p_1 - p_0$ na tle również skończonych przyrostów:

$$\Delta \Pi = \Sigma d\Pi = \int_{v_0}^{v_1} p dv = \Pi_{01}$$

$$\text{oraz } \Delta C = \Sigma dC = \int_{v_0}^{v_1} dC = u_1 - u_0 + A \Pi_{01} = C_{01}.$$

Przebieg odwrotny, złożony z nieskończonej liczby w odwrotnym porządku po sobie następujących elementarnych przebiegów odwracalnych $M'M$, odbywać się winien w kierunku odwrotnym po tym samym łuku krzywej, co i przebieg pierwotny. Ujawni on niewątpliwie skończone przyrosty $\Sigma - dv = v_0 - v_1 = -\Delta v; \Sigma - dp = p_0 - p_1 = -\Delta p$ na tle przyrostów skończonych

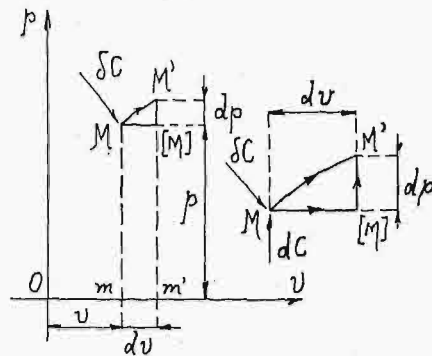
$$\Sigma - d\Pi = \int_{v_1}^{v_0} p dv = -\int_{v_0}^{v_1} p dv = -\Pi_{01} = -\Delta \Pi,$$

wreszcie $\Sigma - dC = u_0 - u_1 + A \Pi_{10} = C_{10} = -C_{01} = -\Delta C$.

§ 4. *Obieg odwracalny.* Obieg, złożony z kolejno po sobie idących przebiegów odwracalnych, jest odwracalny. Dla obiegu odwracalnego całkowity przyrost ciepła dostarczonego z zewnątrz jest równoważny pracy obiegu, obieg zatem nie pomnaża wewnętrznej energii ciepłowej ciała czynnego ani jej nie uszczupla, co zresztą jest oczywiste wobec tego, iż w obiegu ciało powraca do pierwotnego stanu ciepłkowego.

§ 5. *Elementarny przebieg nieodwracalny.* Przebieg elementarny, ujawniający przyrosty dp, dv (a co za tem idzie i dT, du) na tle przyrostów $\delta C, \delta \Pi$, nazywamy nieodwracalnym z chwila, gdy $\delta \Pi \neq p dv$ oraz $\delta C \neq du + A p dv$ lub też $\delta C \neq C_p dT_p + C_v dT_v$. W układzie osi p, v rozpatrzmy przebieg nieodwracalny MM' , ujawniający przyrosty dp, dv , a, co za tem idzie i dT, du na tle przyrostów — ciepła δC oraz pracy $\delta \Pi$. Zupełnie równoległe możemy zarazem wykonać wyobraźalny przebieg odwracalny $M(M)M'$, sprzężony z nieodwracalnym MM' , a złożony z kolejno po sobie idących przebiegów odwracalnych $M(M)$ przy stałej prężności i (M) M' przy stałej objętości właściwych. Ten wyobraźalny przebieg odwracalny ujawni te same oczywiście przyrosty dv, dp , a, co za tem idzie i dT, du na tle przyrostów: ciepła $dC = du + A p dv$ i pracy $d\Pi = p dv$. Odwrotny przebieg złożony $M'(M)M$ ujawni przyrosty $-dp, -dv, -dT, -du$ na tle przyrostów $-dC, -d\Pi$. Przebieg $M'(M)M$ łącznie z danym przebiegiem MM' da obieg $M'(M)MM'$, względem którego możemy zastosować zasadę Mayera, pisząc $\delta C - dC = A(\delta \Pi - d\Pi)$. Gdyby przebieg MM' był odwracalny, mielibyśmy $\delta C = dC$ oraz $\delta \Pi = d\Pi$, co jednak nie ma miejsca wobec nieodwracalności elementarnego przebiegu MM' .

Rozumowanie powyższe nie stosuje się do wypadku, gdy $dv = 0$, ponieważ tutaj mamy do czynienia z nagrzewaniem lub ochładzaniem ciała w szelwnem a niesprężystem naczyniu. W danym wypadku $\delta \Pi = 0$ zaś $\delta C = du_v = dC_v = C_v dT_v$. Otrzymany w ten sposób przebieg przy stałej objętości właściwej jest zawsze odwracalny, możemy

Rys. 3.

bowiem zawsze ujawnić przyrosty dp, dT_v na tle ciepła dC_v pochłoniętego z zewnątrz, odejmując zaś ten ciepł, możemy ponownie sprowadzić przyrosty dp, dT_v do zera.

Zatem nieodwracalny przebieg elementarny możliwy jest jedynie przy $dv \neq 0$. Przypuśćmy, iż mamy tu do czynienia z elementarnym rozszerzaniem się ciała czynnego, inaczej mówiąc, założmy $dv > 0$. Wobec tego założenia przyrosty $\delta \Pi$ oraz $d\Pi$ są dodatnie — ciało bowiem, rosnąc objętościowo, oddało pracę na zewnątrz. Ponieważ przy danym p i $dv > 0$ oddanie na zewnątrz większej ilości pracy niż $p dv > 0$ jest zasadniczo niemożliwe, samo bowiem rozszerzenie się ciała na $dv > 0$ świadczy o przewadze wewnętrznej prężności p ciała czynnego nad prężnością ciał otaczających, przeto praca $\delta \Pi$ nie może być większa od $p dv$,

to jest od $d\Pi$, musimy mieć zatem $d\Pi > \delta\Pi$, skąd $\delta\Pi - d\Pi < 0$, to jest $\delta C - dC < 0$ oraz $\delta C < dC$. Wobec $d\Pi > \delta\Pi$ możemy oczywiście napisać $\delta\Pi : d\Pi = \zeta$, gdzie ułamek $0 \leq \zeta \leq 1$ jest miarą odwracalności przebiegu elementarnego przy $dv > 0$. Stąd $\delta\Pi = \zeta d\Pi$ oraz

$$\delta C = dC + A(\delta\Pi - d\Pi) = du + \zeta A p dv.$$

Z kolei przypuścimy, iż mamy tu do czynienia z elementarnym kurczeniem się ciała czynnego, inaczej mówiąc, założmy $dv < 0$. Wobec tego założenia przyrosty $\delta\Pi$, $d\Pi$ będą ujemne, to jest $\delta\Pi < 0$, $d\Pi < 0$, zaś $-\delta\Pi > 0$, $-d\Pi > 0$, ciało bowiem, malejąc objętościowo, otrzymuje pracę z zewnątrz. Ponieważ przy danym p , $dv < 0$ otrzymanie z zewnątrz mniejszej ilości pracy, niż $-pdv > 0$ jest niemożliwe, sam bowiem skurcz ciała czynnego na $dv < 0$ świadczy o przewodze prężności ciał otaczających nad prężnością p ciała czynnego, przeto bezwzględna wartość $\delta\Pi$, to jest $-\delta\Pi$, nie może być mniejsza od $-pdv$, to jest od $-d\Pi$; musimy mieć zatem $-\delta\Pi > -d\Pi$, skąd $0 > \delta\Pi - d\Pi$, to jest $\delta C - dC < 0$, co daje $\delta C < dC$.

Wobec $-\delta\Pi > -d\Pi$ możemy oczywiście napisać $-\delta\Pi : (-d\Pi) = \xi$, gdzie ułamek $0 \leq \xi \leq 1$ jest miarą odwracalności przebiegu elementarnego przy $dv < 0$. Stąd mamy $\delta\Pi = \frac{1}{\xi} d\Pi = pdv : \xi$ oraz $\delta C = dC + A(\delta\Pi - d\Pi) =$

$$= du + (Ap dv : \xi) = du + \frac{1}{\xi} A p dv.$$

Współczynniki ζ i ξ nazwalimy miarami odwracalności przebiegów przy $dv \neq 0$. Dla skrajnej wartości $\zeta = \xi = 1$ mamy w obu wypadkach $\delta\Pi = d\Pi$, a co za tem idzie i $\delta C = dC$, zatem mamy tu do czynienia z elementarnym przebiegiem MM' —odwracalnym.— Wartości $\zeta = \xi = 1$ przynależą do elementarnych przebiegów odwracalnych.

Przy wszelkich wartościach $0 < \xi < 1$, $0 < \zeta < 1$ przebiegi MM' są nieodwracalne; dla skrajnych wartości $\zeta = \xi = 0$ otrzymujemy:

§ 6. *Zupełnie nieodwracalne przebiegi elementarne.* Zupełnie nieodwracalny przebieg elementarny MM' przy

$dv > 0$ odbywa się oczywiście na tle przyrostu $\delta C = du$ oraz $\delta\Pi = 0$, przeto biorący udział w tym przebiegu ciepłik przechodzi całkowicie w wewnętrzną energię ciepłikową.

Praktycznie tego rodzaju przebieg urzeczywistnić się nie daje z powodu konieczności wykonywania rozprężania ciała czynnego w próżnię, w tym bowiem jedynie wypadku możemy mieć $\delta\Pi = 0$. Teoretycznie przebieg ten pomyśleć się daje z łatwością. Tak na przykład ciepłikowo doskonale nieprzenikliwe naczynie dzielimy takąż przegrodą Z na dwa przedziały. W przedziale A znajduje się ciało czynne o stanie ciepłikowym $M(p, v)$, a w przedziale B , którego objętość wynosi dv —panuje próżnia zupełna. Po usunięciu przegrody Z ciało czynne wykona przebieg nieodwracalny rozprężenia $dv > 0$, zajmując próżny przedział B . Na tle tego rozprężenia wytworzy się nowy stan ciepłikowy $M'(p', v - dv)$, a otrzymany nieodwracalny przebieg MM' ujawni oczywiście przyrost $\delta\Pi = 0$ (rozszerzanie się ciała w próżnię, bez wytworzenia pracy). Wobec nieprzenikliwości ścianek naczynia $\delta C = 0$, a więc rozpatrywany przebieg będzie przebiegiem przy $du = 0$, to jest przebiegiem elementarnym przy stałej energii ciepłikowej wewnętrznej $u = u_0$ nieodwracalnym.

Zupełnie nieodwracalny przebieg elementarny MM' przy $dv < 0$ odbywa się na koszt nieskończenie wielkich przyrostów $\delta\Pi = \delta C = \infty$. Praktycznie tego rodzaju przebieg oczywiście urzeczywistnić się nie da — teoretycznym przykładem przebiegu zupełnie nieodwracalnego przy $dv < 0$ może służyć przebieg ujawniający przyrosty $dv < 0$, $dp > 0$ w ciele czynnym, doprowadzonym w swej masie do stanu zaniku ciepłikowego $M_0(p_0, v_0, T_0)$, gdzie $p_0 = 0$. Tego rodzaju stan ciepłikowy cechować winien ciało rozsiane w próżni bezwzględnej — na atomy pierwotnego bezwładku. Przebieg MM' , budzący rozsianą materię do życia fizycznego oraz wprowadzający ją w stan skupienia dzięki ujawnionym przyrostom $dp > 0$ oraz $dv < 0$, wykonany być może tylko na tle nieskończonych ilości pracy pochłoniętej z zewnątrz $\delta\Pi = \infty$ i ciepłika skupienia materii $\delta C = \infty$

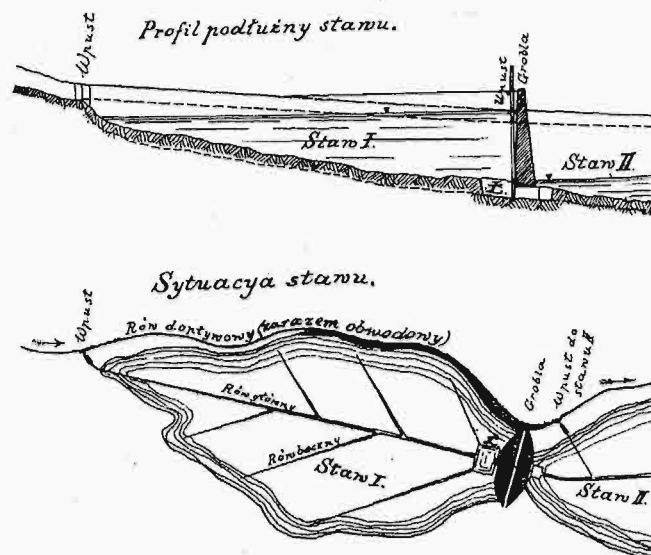
(D. n.)

O zakładaniu stawów rybnych.

Napisał inż. Adam Kuryłło, asystent politechn.

1) *Wybór miejsca na założenie stawów.* Sztuczny zbiornik wody, zamknięty groblami lub naturalnymi wzniesieniami, a dający się według potrzeby przy pomocy odpowiedniego upustu częściowo lub w całości opróżnić, nazywamy stawem. Wybór miejsca na założenie stawów powinien odpowiadać warunkowi najmniejszych robót ziemnych. Najkorzystniejszym miejscem są kotliny, położone w dolinach o gruncie nieprzepuszczalnym i spadku niewielkim, prawie jednostajnym. W tym wypadku, chcąc założyć staw, należy w miejscu zwężenia doliny zbudować groblę, opatrzoną w najniższym punkcie terenu upustem stosownym. W razie znaczniejszej długości korzystnym jest podział doliny groblami na kilka lub kilkanaście stawów; wtedy bowiem łatwo zachować można głębokość, sprzyjającą wzrostowi ryb. Głębokość ta zależna jest od gatunku ryb i wynosi np. dla karpia (chętnie, z powodu wielkiej wytrzymałości i innych zalet, hodowanych w naszej podkarpackiej dolinie) w najgłębszych miejscach około 1 m. Wogóle, staw płytki przedstawia dla ryb większą wartość niż staw głęboki. Z tego powodu przy zakładaniu stawów należy unikać zbyt wielkich zagłębień w dnie. Zwiększona ilość stawów, otrzymana przez podział doliny groblami, będzie zarazem korzystniejsza ze względu na ocieplenie wody i związaną z tem zdolność dna do wyprodukowania większej ilości fauny wodnej, stanowiącej pożywienie dla ryb. W większości wypadków korzystniej więc będzie mieć stawy mniejsze, chociaż koszt ich założenia będzie większy, za to uregulowanie dna i głębokości wody jest łatwiejsze. Jeżeli przy założeniu stawów mamy wypadek mniej korzystny, co zachodzi wtedy, gdy teren jest płaski, to oprócz grobli głównej, prostopadłej do kierunku największego spadku, musimy, w celu spiętrzenia wody, usypać również groble boczne, a czasem ze wszystkich stron otoczyć stawy groblami.

Pod względem właściwości terenu najlepszym miejscem na zakładanie stawów jest grunt glinowaty, obfitujący w humus, a mający dostateczną ilość wody miękkiej i dla ryb pożywnej, co zachodzi wtedy, gdy woda, dopływająca

Rys. 1.

do stawu, przechodzi przez pastwiska i żyzne grunta, a przytem dobrze jest, gdy teren od strony północnej zasłonięty jest górami, lasami lub budowlami.

Mniej dobrym jest grunt torfowy lub piaszczysty. Jednak, gdy woda dopływająca jest żyzna, a objętość jej